

Tamás levelezése bizonyítja.* Ez a derék, igazi magyar ember, kivel csak az imént ismerkedtünk meg, kedves éltepárjával kijárt a pisztrángos patakhhoz s belé vetette az „inót”, azaz pisztránghorgot; szíve Orsikája pedig a kifogott nemes halat mindjárt ott, a természet ölen „hán-ta be a tejbe és úgy laktanak véle”.

A kis-halász, a Pusztaszer körül lakó minden rendű halással együtt teljesen szabad volt mestersége űzésében, s ha nyomta valami, az csak a piac, a királyi haladó, a királyi újévi ajándék volt. Az bizonyos, hogy sem az egyik, sem a másik céhes nem volt.

A céh ott termett, ahol a feudális nyomás és a német elem megnövekedett; de Rév-Komárom története majd bebizonyítja, hogy a magyar halász még ebben a békóban is „úr” volt: megemésztette a nyomást s az idegent megmagyarosította.

Ősi munkaerő az, mely mindezekben nyilatkozik.

E vázlat elején a következő szavak állanak: „Ősi népfoglalkozásokról csak úgy írhatunk történetet, ha azoknak jelenét minél alaposabban ismerjük.”

Vajon e szavak igazak-e, ennek eldöntése a pártatlan bírálatra tartozik.

MAGYAR TÖRTÉNETI HALÁSZSZERSZÁMOK

A magyar halászat történeti mesterszavairól írva, a magyarázat, illetőleg bizonyítás első sorban az okiratok szövegére támaszkodott s az is főtörekvés volt, hogy az ok-

* Nádasy Tamás és felesége levelezésének a halászat történetére vonatkozó adataival Herman, művének 109–111. oldalain foglalkozik.

iratok mesterszavait az élő nyelvben fölkeressük s ezen az úton minden kétséget kizárjunk.

Ezekután ennek a szakasznak csak az a feladata lehet, hogy magukkal a tárgyakkal, vagyis szerszámokkal megismerkedjünk.

Első sorban áll a rekesztő halászat, melyről e szakasz bevezetésében megemlékeztünk.

A CÉGE

A régi okiratokban: Chege, Zeege, Zege, Zeyge, Seyge, Zegge, Szegje, Segye és Segs-tó; latinul: *captura*.

Az angol, német és francia halászat ismer egy hálót, mely a magyar piszke-hálóval egyezik s a mondott népeknél oly nevet visel, mely a magyar cégére emlékeztet. A nevek ím ezek: németül: Sege, Zege, Sägenetz; angolul: Seine, franciául: Saine, Senne. Kétségtelen dolog, hogy mind e nevek a görög húzóháló nevéből erednek, a „szagéné”- től, s innen a latin *sagena* húzóhálótól, mely hálónemet, a vetőháló mellett, az apostolok is használták.

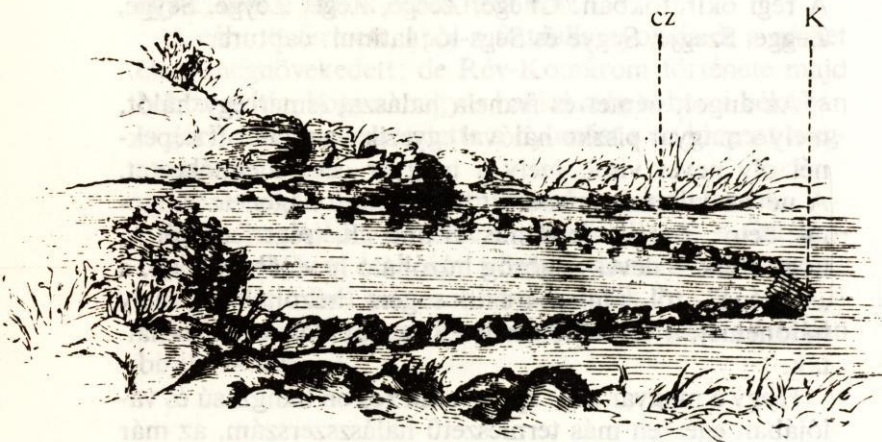
Hogy a magyar *cége* éppen csak rokon hangzású és valójában egészen más természetű halászszerszám, az már abból következik, hogy Magyarországon, helyhez kötve, királyi adomány tárgyául szolgált. Adományozták a céget a magyar királyok úgy, mint akár egy várat vagy földet s így helyhez kötött szilárd alkotmánynak kellett lennie; az is volt, amint ezt az élő szó, élő szerszám és élő gyakorlat minden kétséget kizárva ma is bizonyítja.

A magyar *cége* háromféle; mind a három formájának lényege az, hogy a vízfolyás elrekesztessék s a hal kényyszerítve legyen az átkelést vagy menekülést egy bizonyos

ponton megkísérelni, ahol azután a fogókészülék be van állítva.

A terelő készülék a *cége*; a fogókészülék helye a *kapu*, mely utóbbi nyilván egyezik a régi okiratok „*Kapusfeu*” kitételével, mert a tömlőc rész maga a *fej* vagy *fő*.

A legkezdetlegesebb forma a székelyek cégéje (45. kép), hol a kövekből rakott V alakú rekésztek (cz) a *cége*, ennek csúcsa (*k*) a *kapu*, amelybe a vesszőből fonott *bocskorvarsa* van beállítva.

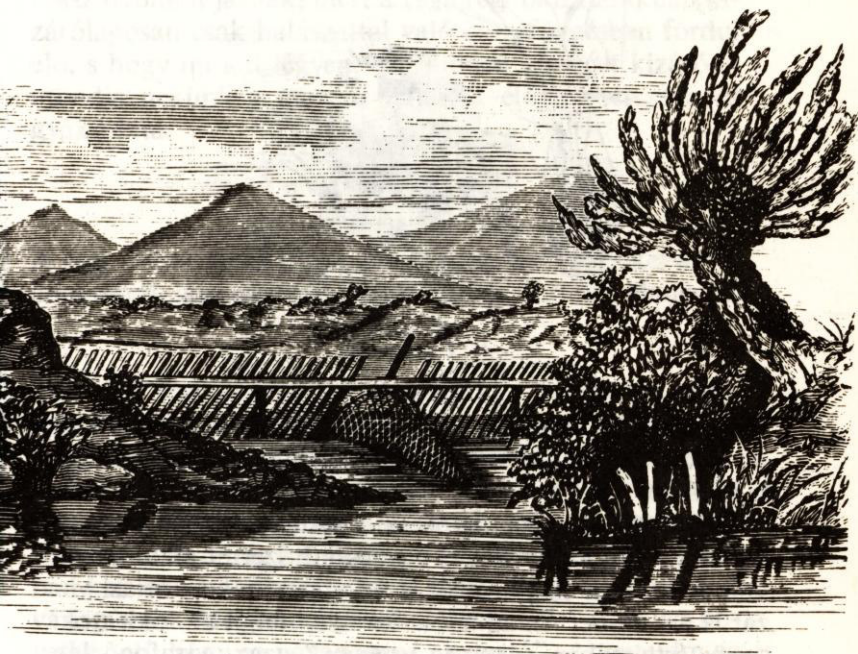
45. Székely cégé

A *cégének* ez alakja kiválóan hegyi patakokban dívik. A halász arra ügyel, hogy a víznek a kapu felé nagy esése legyen. Hogy minél sebesebb folyást érjen el, a V fenekét vesszőből fonott véssléssel rakja ki, mely sokszor a bocskorvarsának közvetlen folytatása. Mire a cégét berendezte, gübülő rudat ragad a kezébe s jó messziről űzni kezdi a halat, mely, megriadva, nyílsebesen tovairamo-

dik, belékerül a V-be, melynek esése belésodorja a bocskorvarsába, amelybe a hal beléékelődik, miután fejét és úszószárnyait összetörte-zúzta.

Van eset, hogy bocskorvarsát sem állítanak a *cége* kapujába, hanem csak egy nyaláb gallyat szorítanak be pár kővel lenyomva, mert ez is elég, hogy a sebes sodrás a halat belévágja s összeroncsolja.

Csak a rangosabb halász veszi elő a farszákhálót, hogy a kapuba beállítsa s a halat tisztán, elevenen kifogja. Ez rendszeren többedmagával jár: egy-két koma gübül, azaz hajtja a halat, a főhalász pedig a farszákhálót állítja be.

46. Magyar cege

A székely cégéhez képest a *magyar cége* sokkal fejlettebb rekesztő halászszerszám (46. kép), amelynél egy cölöpökre fektetett gerenda fogta át a vizet s e gerendához támaszkodott a sűrű karó-verés, mely a halnak útját állotta; a verés közepén kihagyás, vagyis *kapu* volt, amelybe a halász a kamzsahálót beállította, amint ezt a kép

47. Cigány cége

föltünteti. Az alkotmány oly szilárd, hogy a halász a kapu fölött a gerendán foglalt állást, s úgy tette be s emelte ki a hálót.

Ezt a magyar cégét tartom én a történeti *cégének*, mely adomány tárgyát képezte; természete szerint alkalmas volt arra, hogy nagy folyót is átfoghasson s az óriási vizát is az ember hatalmába kerítse, tehát az okiratok szava értelmében „*captura usonum*,” azaz: vizafogó lehessen.

A *cigánycége* (47. kép), mely Komárom tóságaiban dívik, noha alkalmazása szerint – tavakban – közeledik a vejszéhez, – mégis igazi *cége*; halterelő, tehát cégés része alapján szintén V szerű; de menetében többszörösen könyökszerűen meg van törve, nyilván azért, hogy a netán megforduló halat megtéveszse. E *cége* kapujában egy zsákszerű háló (V) van alkalmazva, mely a tulajdonképpeni fogókészülék.

Mielőtt a cégét elhagynók, szükséges megjegyezni, hogy mindazok az újabbkori magyarázatok, amelyek a „*Csege, Czege*” történeti mesterszavakat mesterséges gát értelmében általános érték szerint veszik, nyilván rossz nyomon járnak, mert a *cége* régi okiratainkban kizárólagosan csak halászattal való összefüggésben fordul elő, s hogy mi lett légyen, ezt minden kétséget kizáróan mondja nekünk a magyar halászat élő mesterszava és gyakorlata.

A VEJSZE

A régi okiratokban: veiz, weyz, wyz, weyzhel, ikerweyz, coneweyzi, jákoweyzi, Andraweyzhele; latinul: clausura, laqueus

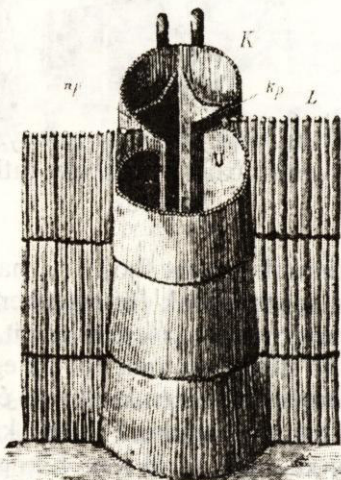
Történeti irodalmunk, amint tudjuk, a halastavak megszámlálhatatlan sokaságának föltevésében odáig jutott, hogy régi okirataink magyar mesterszavait, amelyek a fogalom biztosítása miatt vétettek föl az egyébként latin szövegbe, előszerettel halastavaknak érti és magyarázza. Ezen az úton odáig jut, hogy pl. IV. Béla királynak 1268-ban kelt okiratából, mely arról is szól, hogy a komáromi várispánnak Megyernél tizenhat „weyzhele” volt, azt következteti, hogy ez ugyanannyi „halastó”. Amennyire az okiratok a szerkezetre is vetnek némi világot, legkivált

a „weyz”-zel kapcsolatban, ebből keletkezett a történetíróknál az a föltevés is, hogy voltak oly „halastavak” is, amelyek tavakban és folyókban „külön elrekesztés” által készültek.

Kétségtelen, hogy a vejsze adomány tárgyát képezte, tehát más, mint helyhez kötött halas nem lehetett; de hogy nem volt halastó, azt az élő mesterszó, élő szerszám és az élő gyakorlat bizonyítja. Itt is a rekesztő halászattal van dolgunk.

A magyar vejsze (48. kép) jogosan követelheti magának, hogy magyar történeti halászszerszám legyen, mely egykoron királyok adományát képezte.

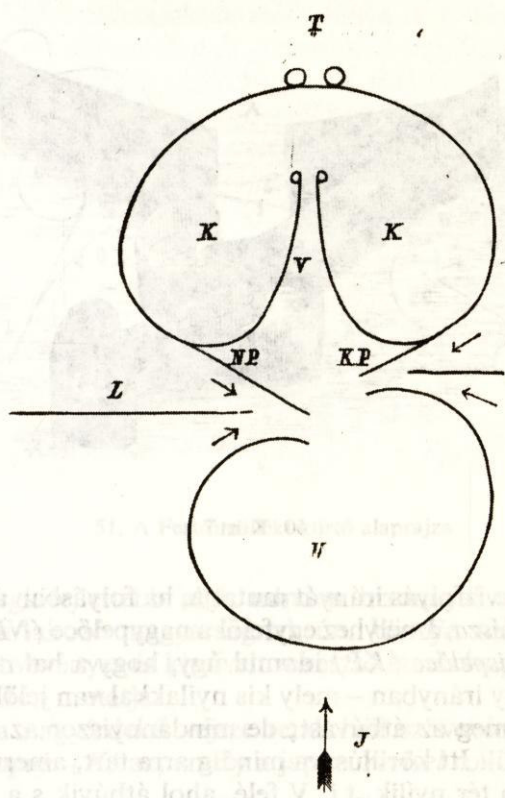
Rendesen fallá összekötött nádból, ritkán vesszőből való s szilárdan le van verve.

48. Magyar vejsze

Részei: a *lésza* (L), mely az elrekesztett víz szélességéhez képest, kisebb-nagyobb távolságra, sövényszerűen nyúlik s a halnak útját állva, ezt arra kényszeríti, hogy átbúvót keressen.

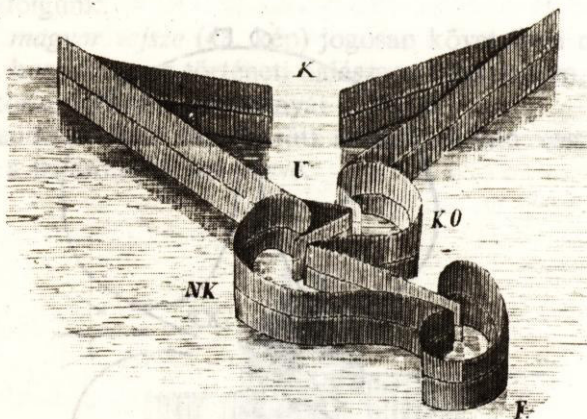
Az átbúvó egy tévesztő, mely – akár víz mentében, akár ellenében jöjjön is a hal, prédául ejti. Ez a *vejsze feje*,

49. A magyar vejsze fejének alaprajza

melynek részei a *kürtő* (*K*), amelyben a hal megfogódik; a *nagypelőce* (*np*), mely a halat tereli; a *kispelőce* (*kp*) hasonlóképpen; az *udvar* (*U*), amelybe a hal legelőször betéved, hogy utóbb a *kürtőbe* jusson és fogva legyen.

Hogy e fej szerkezete egészen világossá váljék, ám álljon ott az alaprajz (49. kép).

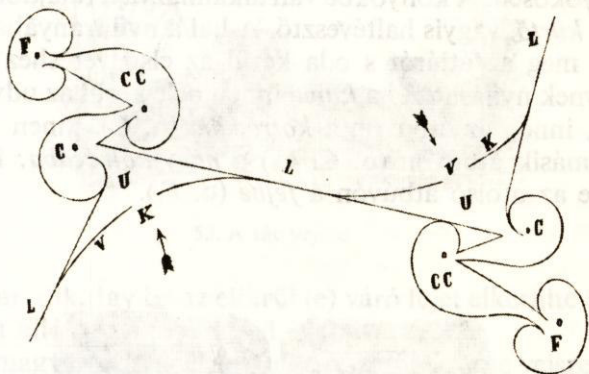

50. Kürtő

Itt *J* a vízfolyás irányát mutatja, ha folyásban áll a vejsze. *L* a *lésza*, amelyhez egyfelől a *nagypelőce* (*NP*), másfelől a *kispelőce* (*KP*) idomul úgy, hogy a hal mindkétfelől négy irányban – mely kis nyilakkal van jelölve – kísértheti meg az átbúvást; de mindannyiszor az *udvarba* (*U*) kerül. Itt körülúszva mindig arra tart, amerre a legtágasabb tér nyílik, t.i. *V* felé, ahol átbúvik s a *kürtőbe* (*K. K*) kerül. A kürtőben azután körülúszkál; de élben állván a szűk átbúvó, ezt sohasem találja meg. A halász

a merítő szákkal a kürtőbe nyúl, s kifogja a bennszorult halat; *T* a tartó karózat.

Ott, ahol egy tavat vagy széles vízfolyást kell a *vejszé-vel* elrekeszteni, a *lésza* hosszában több fejet alkalmaznak s a *lészát* kanyarogva vagy könyökösen viszik, mely esetben a fej mindig a könyökbe esik.

51. A Fertő melléki kürtő alaprajza

A legkifejlettebb alak minden bizonnyal a *Fertő* tó partján lakozó magyarságnak ún. *kürtője*, mely szerfö-lött szövevényes és kimívelt rekesztő szerszám, amint ezt az 50. kép mutatja.

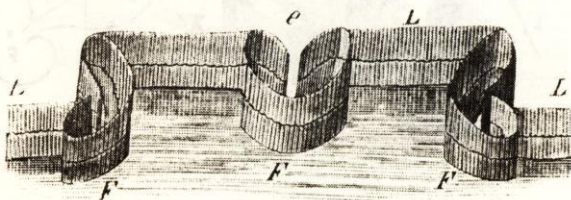
Ez a nagyérdekű vejsze rendkívül szövevényes és ki-vált *kapuja* (*K*) az, amely a japán *Yerivel* rokonnak mu-tatja.

Az egész válogatott nádból való, korcvesszővel kitű-nően kötött s részei szerint a következő; *K* a kapu; *U* az

udvar; *K O.* a kotróca; *Nk* a nagy kotróca (Saród), „szerszám” (Hegykő), *F* a fej, amelyben a hal megfogódik.

Hogy e nevezetes szerszámot egészen megértsük, álljon itt az alaprajza is (51. kép).

Itt *L, L* a lésza, vagyis nádfal, amellyel a körülményekhez képest az átjáró helyett elrekesztik, mégpedig mindig könyökösen. A könyökbe van alkalmazva a tulajdonképeni *kürtő*, vagyis haltévesztő. A hal a nyíl irányában kísérti meg az átjárót s oda kerül az első veréshez (*V*), melynek nyílása (*K*) a *kapu*, innen belé kerül az udvarba (*U*), innen az átbúvón a *kotrócába* (o. *C*), innen ismét egy másik átbúvón (o. *C. C.*) a *nagy-kotrócába*; innen végre az utolsó átbúvón a *fejbe* (o. *F*).

52. Beregi vejsze

A Beregben és Ungban dívó, vesszőből kötött vejsze (52. kép) átmeneti alak, amely a magyarság szerszámától a szlávokéhoz – köznéven ráchoz – vezet.

Itt a könyökösséget nem a lésza (*L, L*), hanem a kürtő vagy fejnek (*F*) különböző irányba való fordítása alkotja meg, mint mondják, „mindenfelől várja a halat” s ez a mód finom biológiai ismeretre vall, mert az akadályra találó hal végigtapogat a falon és – sarokra akadva – be-

53. A rác vejsze

kanyarodik. Így ha az előlről (e) váró fejet elkerülte is, az oldalt állók egyikébe téved és fogva van.

A magyar vejszénél sokkal egyszerűbb a rác vejsze (53. kép), mely magyar földön a rácságnál és oláhságnál, elvéve azonban a magyarságnál is dívik s leginkább tavakban használatos.

Ez csak *lészából és kürtőből* áll; az *udvar* és a *pelőcék* hiányoznak.

A vejszének ez a neme majdnem mindig könnyökösen terjed, s a fej nyílása felváltva erre, majd arra áll, amint ezt az 53. kép mutatja, úgyhogy bármely irányból jöjjön is a hal, okvetlenül *kürtőbe* kerül.

Nádas tavakban a halászok fölhasználják lészák helyett a tömött nádüstököket s a fejeket a nádüstökök átjáróiba állítják be; ilyen módon lehet egy halásznak egy és ugyanazon tóban tíz-húsz *vejszehelye* is, mint volt régente a komáromi várispánnak tizenhat, a Megyerieknek öt. Ahol a helység viszonyainál fogva két *vejszefő* közel

áll egymáshoz, ott keletkezik az *ikervejsze*; a tulajdonos szerint pedig, mint régenten állott, Jakabvejsze, Kónyivejsze, András vejszehelye, úgy áll ma a Kis Pál, Nagy Pál vejszéje.

A VARSA

A régi okiratokban: Ansa és Worsa;
a szótárakban Verse is

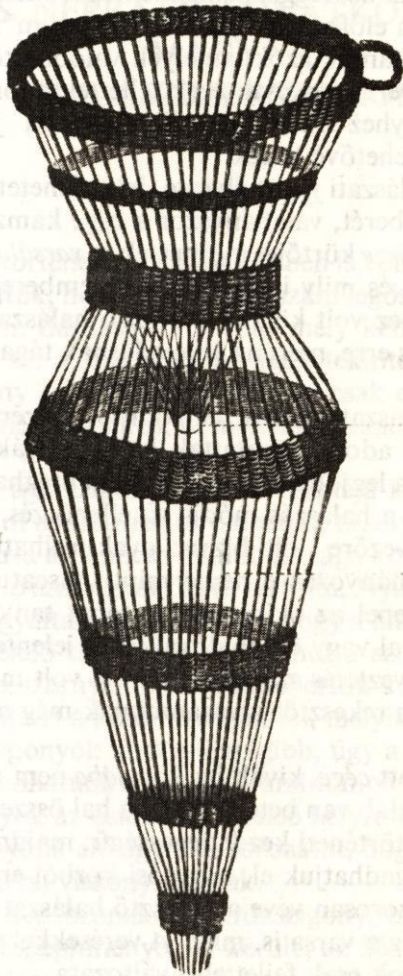
A varsák között, amelyek számos alakban és szerkezetben élnek, a ma is élő *fülesvarsa*, mely taraján fület visel – melynél fogva kiemelhető – s amely vesszőből van fonva, tarthat jogot arra, hogy a magyar történeti halászszerszámok között helyet foglaljon, minthogy neve a régi okiratokban előfordul, s a vele való halászás joga adományozás tárgyát is képezte, amint ez már a mesterszavak között föl is volt említve.

A füles-forma kétféle: tömött fonású, csíkokra; és ritka kötésű, mindenféle halra; alkalmasint az utóbbi az, amelyet a régi okiratok ansa alatt értenek.

A legszebb kötésű s olyan, hogy derék hal is kerülhet belé, az, amely a Krasznán – Kismajtényban – dívik (54. kép), ahol igen ősi ízű halászat él, több oly szerszámmal, amelyen se fonal, se szög; sőt amely tisztán vesszőből és háncsból készül.

Itt Sz a *varsa* szádja vagy taraja, amelyen a hal betéved; taraján van a fül, amelytől latin neve (ansa) ered; V a vörcsök, amelyen áthaladva, a hal a tömlöcbe (T) kerül belé, ahonnan többé nem szabadulhat, mert a tömlöc fara csóvával van bedugva.

A varsa átmenetet képez a rekesztő halásztattól a mozgóhoz s többféle alkalmazása dívik. Belehelyezik folyókba partmentében, néha halterelő verést is alkalmazva

54. Fülesvarsa

hozzá; vagy tavakban nádüstökök átjáróiba; rendszeren éjszakára rakják be, reggel pedig kiemelik, s ez a kiemelés az okiratokban előforduló „*elevatio ansarum*”.

Ezek a szerszámok azok, amelyek valóban történetiek s természetüknél fogva csak ezek lehettek adomány tárgyai, mert helyhez kötve, az ellenőrzést, a jogélvezet e főfeltételét, lehetővé tették.

Az, aki a halászati jogot élvezte, jelen lehetett vagy ki-rendelhetette emberét, valahányszor a *cége* kamzsahálóját kiemelték, a *vejsze* kürtőjét merítették, a *varsákat* kiemelték; tudta, hol és mily időben keresse embereit, mert a szerszám helyhez volt kötve. A mozgó halászat kevésbé volt alkalmas erre, mert az eltagadásnak tágas tért nyitott.

A mozgó halászatra nézve nem döntött a szerszám, hanem a terület; adományoztattak halásztanyák – alkalmasint mindig a legjobbak, úgy hal, mint meghalászás tekintetében – s a halászás módja az ellenőrzés módjával együtt a jogélvezőre volt bízva; gyakorolhatta, amint tudta; az adományozás e neme mint „*piscatura*” vagy „*piscatio*” szerepel az okiratokban, tehát tanyahalászatot, a gyalommal vagy öreghálóval valót jelentett, amint ez már a szóegyeztetés szakaszánál ki is volt mutatva.

De ezeknek a rekesztő szerszámoknak még más jelentőségük is van.

A kőből rakott *cége*, kivált ha *kapujába* nem *varsa*, hanem csak ágnyaláb van betéve, hogy a hal összetörje magát, valóban őstörténeti kezdetlegességű; majdnem teljes biztossággal fogadhatjuk el, hogy ősi korból eredve maradt reánk. S szorosán véve a rekesztő halászat többi alkotmánya – még a *varsa* is, mihelyt verésekkel van ellátva – a kő-cégenek csak fejlettebb változata.

Ezek tehát a maguk összességükben mindenestre ősrégészeti jelentőséggel is bírnak.